

ЗА МЯСТОТО НА КЛАСИКА НА ЖАНРА В ИСТОРИЯТА НА ЖАНРА *

Богдан Богданов

Ако съществува съвременна формула за рецензия — в началото резюмето на книгата, на второ място суперлативната оценка, на трето критиките и в края отстъпителното връщане към суперлатива — тя би подходила за трудове с не съвсем ясна физиономия, докато за книга като "Плутарх и античната биография" би се оказала направо излишна. Нещо повече — да се пише рецензия за завършена, съвършено разположена, ясна и убедителна творба, каквата е книгата на Сергей Аверинцев, означава да се поеме рискът да се осъзнава това, което е достатъчно осъзнато и изразено от автора.

Но тъкмо защото в случая стилът на рецензията е неподходящ, не съществува опасност да се изчерпи изведнъж задачата на настоящата статия, ако бъде заявено още в началото — имаме пред очи нещо безспорно, вярно, талантливо и в този смисъл изключващо нуждата от допълнително писмено или устно рефлектиране.

Книгата на С. Аверинцев би трябвало да се изучава, не да се обсъжда. И все пак това се отнася за изследването, посветено на биографа Плутарх, не за скрития в него втори план, в чийто аспект творческата "авантюра" на писателя от Херонея се превръща в своего рода език за дискутиране на теоретически проблеми. Този аспект придава на книгата известна двойственост. Тя е исторически очерк, но в същото време и един особен трактат по теория.

Интересите на С. Аверинцев, който по образование е класически филолог, надхвърлят гръцката и византийската словесност. Той е автор на студии върху проблеми на съвременната западна философия и културология, които не отстъпват на античните му работи. Но темата на първата му книга е антична и не е случайно, че между многото други свои лица тя има и едно традиционно — филологията, в най-буквален смисъл на научен апарат с всичките препратки и текст-критически проблеми.

Филологията е школа, която Аверинцев не отхвърля като нещо тормозещо мислителния темперамент, нито приема за чист авторитет. Той използва старата форма по новому и по този начин природява успешно традиционния филологически изследователски маниер към целите на съвременната наука. Нищо ново в това, че критиката, обгледът и препратката в "Плутарх и античната биография" са отделени след всяка отделна глава. Но бележките на Аверинцев не са яма, дето се изхвърля ненужната ученост. Те имат характера на допълнително съчинение, маркиращо границата между книгата и останалата наука, представляват особено пространство, където ученият читател намира отговор на въпросите, повдигнати от недоверието му, а авторът се освобождава от плътността на текста с едър шрифт, за да му предаде като че ли един раздвижващ го нов смисъл и да нахвърли скици за нови работи.

Успехът на всяко научно начинание е заложен почти винаги в силно изразената способност за ограничение. Тя е налице и в книгата на С. Аверинцев. Но налице е и

---

* Текстът е рецензия за книгата "Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра" на С.С.Аверинцев, М., Наука, 1973, 280 с. // Литературна мисъл, 1974, № 3, с. 163-166 // МЕЭНМВРІА. С. 1999.

едно по-висше качество от методически разред — живо е осъзнато мястото на собственото дело в насочения път на познанието. За руския литературовед то не е хаотичен сбор от по-точни и неточни мнения за откъснати едно от друго явления, а единен процес на проникване в също така единна и постижима в принципите си човешка култура. Това придава особена концептивна сила на свръхосведомеността на Аверинцев, в която няма нито капка позитивизъм.

На пръв поглед е странно, че в едно време, когато се спори за формите на литературоведския подход, авторът отказва да обясни прийомите на занаята. Това естествено повдига въпроса дали той има съзнание за тях. Не може да не се отговори утвърдително. Пялото изложение на неговата книга внушава увереност в някакви принципи, нещо повече, то ги дискутира скрито. Читателят като че ли се убеждава, че те могат да бъдат обсъждани. Успешно само във фактическо обкръжение, вътре в материала. В това може би се проявява предпазливостта на филолога, която служи като защитно средство срещу неспокойния и вечно обясняващ литератор.

Както фактът, че Аверинцев се опира на малко съвременни авторитети (книгата на Манделщам за Данте, естетическите изследвания на Лосев, мимоходом споменатия Бахтин), така и работната му "прикритост" карат критика да потърси другаде неговото "верую". Но това не е лесно. Почти навсякъде предпазливо, кратко и винаги свързано с определена ситуация дискутиране на принципи. Никъде недискретно разпускане в теория. Никъде и нищо у Аверинцев не се обсъжда като илюстрация към принцип, а винаги обратно — принципът се оформя от фактическата плътност. Редки са местата от този тип: "Стилът и мирогледът трябва да бъдат обединени на всяка цена; те непременно трябва да се отразяват един друг." Но и в този случай, когато формулира принцип, Аверинцев предпочита да цитира.¹

Известно изключение е великолепната статия "Филология"², от която търсачът на "верую" остава доволен в една добра степен, тъй като открива творческите реакции на научния работник Аверинцев във формулен вид. "Филологията едва ли ще стане някога "точна наука" — в това е нейната слабост, която не може да бъде отстранена от пътя посредством хитроумно методологическо изобретение, но която трябва постоянно да се ограничава с напрегната интелектуална воля." Съвременната филология не е кабинетна наука, истинската ѝ цел е да помогне за разбирането на човека. Под "човек" Аверинцев разбира онази широка и труднопостижима реалност, която според него не бива да се превръща от науката "нито във вещ, достъпна за изчисление, нито в отражение на собствената емоция".

Недостатъците на традиционната филология бранят Аверинцев от крайностите на литературния субективизъм и на суровата математичност. Но, от друга страна, той не се крие в тях. Оказва се, че и литераторът има какво да даде на филолога. В този смисъл, поставена контрапунктово до статията "Филология", книгата за Плутарх прозвучава като добавка. Между много други гласове в нея има и един, който съди филолога от стар тип и пледира каузата на една съвременна филология, включваща позицията на литератора.

---

¹ Тази мисъл, която Аверинцев цитира в студията си "Морфология културм Освальда Шпенглера" (Вопроси литературы, 1968, № 1, с. 153), принадлежи на Лосев.

² Вж. Краткая литературная энциклопедия. Т. 7, М., 1972, с. 195 сл.

Въведението към книгата е рамката, определяща отношението на автора към старата филология, чийто традиционен предмет е творчеството на Плутарх. С предисловието то става съвременен критически проблем. Това е причината научният тон да отстъпи на писателския — в предисловието съвременните научни принципи са изложени на един понятен за всички и в същото време традиционен за филологията по-свободен изказ.

Аверинцев се заема с "Успоредните животописи", тъй като в науката стои неизяснен въпросът за литературната специфика на популярното и толкова влиятелно в европейската култура Плутархово съчинение. За автора литературната специфика се проявява в своеобразната среща на жанра с творческата личност — това се разбира още от подзаглавието "Към въпроса за мястото на класика на жанра в историята на жанра".

"Ще бъде изследван не авторът, а силуетът и фонът, който му контрастира... самият контур"³. Ето първото отстъпление от монографичния маниер на старата филология. Проблемът е не самият Плутарх, а мястото му в системата на жанра и в системата на многожанровата съвременност. Не само едното или другото, а и двете като нещо единно. Аверинцев не е задоволен от извода, че Плутарх е оригинален творец. Интересува го спецификата на тази оригиналност. Той е убеден, че тя не може да се обясни в съотношение със самата себе си или с някакви вечни закони на литературата. Нужно е да се постави в естествената ѝ среда. А в този случай анализът трябва да протече двойствено. Още с предисловието се внушава, че при двойствен предмет, при неотделими две страни на общ феномен естествено става двойна и задачата.

Може би функционалност е понятието, което сравнително точно характеризира работния маниер на руския изследовател. Избрал един конкретен предмет за наблюдение, той търси в него срещата на системи, които обаче не го отвличат от предмета. От критическата преоценка на делото на немската филологическа школа, чийто научен предмет е творчеството на Плутарх в началото на този век, се разбира, че Аверинцев не гледа на системата на жанра и на тенденциите на Плутарховата съвременност като на твърди надличностни положения, които отнемат всякаква инициатива. Традицията е потенция, зададена във формата възможност за израз, която авторът използва творчески. Страхът от литературоведска проблематика — това е недостатъкът на иначе приносното дело на немската школа, който трябва да се преодолее, за да се пристъпи към действителната научна задача — откриването на органическата връзка между строя на мисълта и структурата на изложението у Плутарх. Аверинцев има критически повод да сподели негативно и свой интимен принцип. Неговите предходници в науката за Плутарх не достигнали до положителен резултат, тъй като под "литературна форма не разбирали жива интонация, органически свързана със съдържанието на произведението, а механическа композиционна схема"⁴.

Колкото и невероятно да е, може би към своя подход Аверинцев не се отнася съзнателно. Възможно е той да се покрива за него с интелектуалната воля и напрежение. Но за нас той е стопроцентов научен мислителен тип, идеална конкретизация на изискването за съдържателен подход и по-специално за процесно виждане на диалектиката на категориите форма и съдържание.

---

³ Плутарх и античната библиография, с.5.

⁴ Плутарх и античната библиография, с.26.

Аверинцев построява и изложението съобразно функционалната идея. Пътят към биографиите минава през мировъзрението на Плутарх, което представлява социално значимо поведение, определен тип аксиологическа позиция, търсеща съответни форми за израз. Вторият момент на изложението са именно тия форми, които Аверинцев класифицира и оценява като традиционна даденост с определена смислова потенция. На трето място е срещата на мирогледните постановки с литературната форма.

Струва си да се схематизира до горния скучен пасаж великолепната проза на руския литературовед, за да изпъкне, че "Плутарх и античната биография" има за постройка степените на теоретическия подход към литературното произведение изобщо. Благодарение на тази постройка се постига внушението, че авторът и жанрът са страни на неговата структура, показва се пътят на обособяването на произведението от действителността и механизмът на превръщането на социалната функция в елемент на структурата на творбата.

Ето едно по-несхематично изложение на тезата на Аверинцев — Плутарх принадлежи на поколение, обхванато от патоса на общественото устрояване. Негова реална културна цел е възраждането на единството в рамките на римския императорски режим. Оптимизмът му е недалновиден, но сериозен. От това произтича високото равнище на деловитостта и на практическата етическа насоченост на ранната му проза. За Плутарх литературната дейност е нещо второстепенно, тя е част от живота. Настроен моралистично и философски, в същото време той е гражданин и битието му на гражданин пази стойностите на конкретния живот. Затова за неговата социологическа ситуация са еднакво неизразителни формите на реториката и на стоическата философия. В един момент на зрелост моралистично-дидактическото начало в мирогледа на Плутарх се усложнява художнически. Явява се нуждата от наративна форма и писателят от Херонея се обръща към биографията, като я лишава от сензационния ѝ характер. Тя претърпява най-напред тематична промяна — царете и култур-трегерите, героите на елинистическата биография отстъпват на държавни дейци от епохата на гръцката класика и римската република. На второ място благодарение на Плутарх биографията се сдобива със свободното, асоциативно движещо се изложение на диатрибата, винаги подчинено на определена смислова задача. На трето място биографията получава художествена цялостност на равнището на паралелното сравнение, както и на нивото на целия сборник. В изложението на руския литературовед Плутарх губи наложената от традицията физиономия на талантлив и трудолюбив компилатор, за да се превърне в творец с определен творчески маниер.

Като явление книгата на Аверинцев е симптоматична и с евентуалните незадоволства, които би предизвикала. Не е трудно да се предвиди, че на класическия филолог този тип трактовка ще се стори умозрителна. А теоретически настроеният литературовед, колкото и удовлетворен да остане от теоретическия подтекст на изложението, би поставил все пак такива въпроси — защо Аверинцев не е свързал Плутарховата биография с романната форма и не е видял разхлабването на жанра като по-обща тенденция в развитието на късноантичната проза; защо не определя каква е отликата между художествената и нехудожествената повествователност и защо най-после не вижда в наративната форма средство за по-сложна оценъчност.

Ако формулата на рецензията трябва да се спази, нека тия въпроси бъдат поставени на мястото, определено за критически бележки. Разбира се, това би било излишно. В книгата на Аверинцев не могат да бъдат открити експлицитни отговори на тия въпроси, но те съществуват в изложението като тенденция да бъдат зададени и като посока за вероятен отговор. В това е едно от достойнствата на книгата — тя надвишава възможностите на автора в момента, когато я създава, и в този смисъл излъчва перспектива. Това може да се каже за всичко, написано от Сергей Аверинцев.

Съчетанието на талант, интелект и овладян подход поражда у него енергия за дейност, проявяваща се и в широчина — от естетическите възгледи на Юнг и културологията на Шпенглер до принципите на византийската словесност⁵ — това не е малко разстояние, но също и в едно центростремително движение, във верността към определен тематичен кръг. Слабо би било да се каже, че Аверинцев изпитва интерес към функционирането на културата и мястото на литературно-естетическото съзнание в тази масивна функция. Много повече той изгражда на различни нива и върху различен материал цялостна концепция за тази област от знанието. Затова критиката на немската школа в "Плутарх и античната биография" е по особен начин еднаква с критиката на Шпенглеровия предразсъдък за прафеномена и проникновената характеристика на случая "Юнг" като "художническо мировъзрение, не открило адекватна обективация поради липса на специална надареност"⁶ съвпада с характеристиката на случая "Плутарх" като щастливо откритие на съответстваща на мирогледа и темперамента художествена форма. Едва ли съществува работа на Сергей Аверинцев, която да не е свързана проблемно поне с две други негови. Какво общо има между мита за Едип⁷ и надписа в църквата "София Киевска"⁸? Но и двете студии са подчинени на една и съща проблемна тоналност — структурата на непроменения смисъл, която се пази в новото съдържание.

Не е трудно да се разпознае текст, излязъл изпод перото на Аверинцев — той непременно излъчва особен род емоционална изпълненост, висок мислителен тонус. Но едва ли е възможно да се изрази на равнището на отделната фраза винаги единната физиономия на неговите работи. Ако се използва негов израз, може да се каже все пак, че делото му прави впечатление с двойствеността си. Нещо съвсем специално, в същото време то е широко до неизчерпаемост. Не е ли това диалектическият мислителен тип и научната форма на уважение към реалността, ако си позволим тази свръхстепен на недискретна оценка?

---

⁵ Вж. неговата статия "На перекрестке литературных традиции (Византийская литература: истоки и творческие принципы)" // Вопросы литературы, 1973, № 2.

⁶ Вж. "Аналитическая психология К.-Г. Юнга и закономерности творческой фантазии" // Вопросы литературы, 1970, № 3, с. 139.

⁷ Вж. "К истолкованию мифа о Едипе" // Античность и современность, М., 1972.

⁸ Вж. "К уяснению смысла надписи над конхой центральной апсиды "Софии Киевской" // Древнерусское искусство, М., 1972.